

FELSEFE DÜNYASI

2021/ YAZ/SUMMER Sayı/Issue: 73

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve hakemli bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/ Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Arş. Gör. Buğra Kocamusaoglu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve TÜBİTAK ULAKBİM / TR Dizin tarafından dizinlenmektedir

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is Published Biannually. It is indexed by Philosopher's Index and TUBITAK ULAKBİM / TR Dizin since 2004

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay-Çankaya / ANKARA PK 21 Yenişehir/Ankara

Tel & Fax : 0312 231 54 40

www.tufed.net

Fiyatı/Price: 50 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi | IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Tarcan Matbaa

İvedik Köy Mahallesi, İvedik Cd. No:417/A, 06378 Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0(312) 384 34 35

Basım Tarihi : Temmuz 2021, 500 Adet

DAVID HUME'UN "SEVGİ VE NEFRET" KONUSUNA İLİŞKİN DENEYLERİ

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 73, Yaz 2021, ss. 245-266.

Geliş Tarihi: 19.02.2021 | Kabul Tarihi: 11.06.2021

Gürol ZIRHLIOĞLU*

Giriş

Sevgi ve nefret konusu her dönemde filozofların tartıştığı konular arasında yer almıştır. Günümüzde insanlar arasındaki ilişkilerin bir söylemi olarak yaşamımızda yer alan sevgi ve nefret söylemlerinin, felsefe tarihi incelendiğinde, ilk çağlarda farklı şekillerde kullanıldığı da görülmektedir. Ancak hangi çağda ne şekilde dile getirilirse getirilsin bu iki terim birbirinin karşıtı olarak karşımıza çıkar. Sözelimi, antik çağ düşünürlerinden biri olan Empedokles, sevgi ve nefretin birer kuvvet olduğunu ve bunların nesnelere varlığını meydana getirdiğini söyler. Sevgi birleştirici bir güç iken nefret ise ayırıcı bir güçtür. Bunlar arasındaki savaşı kimi zaman sevgi kimi zaman ise nefret kazanır. Bu bağlamda düşünüldüğünde sevginin olmadığı yerde nefretin, nefretin olmadığı yerde ise sevginin hâkim olduğu söylenebilir. Sevginin de nefretin de "aynı yönde" hareket ettiklerini; kişinin ise "nesneye doğru hareket" ettiğini; ancak nedenlerinin ve niyetlerinin birbirinden farklı olduğunu belirten Gasset, hem sevginin hem de nefretin sürekli olarak etkin olduklarını; sevginin karşdakini "yüceltici, övücü, olumlayıcı, okşayıcı bir tutum" içinde olduğunu; nefretin ise nesnesini aşındırıp yok ettiğini; sevgi de nesneyle bir bütünleşmenin nefrette ise nesneden ayrılmanın söz konusu olduğunu; sevginin uyumu nefretin ise uyumsuzluğu ifade ettiğini söyler.¹

* Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-0001-8687-1349, e-mail: gurolyyu@gmail.com

1 Jose Ortega Y. Gasset, *Sevgi Üstüne*, çeviren: Yurdanur Salman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.12-14.

Sokrates öncesi dönemde çoğunlukla fiziksel alan ile ilgili görüşlerde irdelenen sevgi ve nefret konuları sonraki dönemlerde -günümüze kadar genellikle insana ilişkin bir konu olarak ele alınarak irdelenmiştir. Birbirine karşıt olan bu iki terim tüm çağlar boyunca insanın söylemlerinde, yazılı ve görsel eserlerinde, düşüncelerinde sürekli yer etmiştir. Farklı çağlarda farklı şekillerde değerlendirilen bu terimler kimi düşünürler tarafından etik kimi düşünürler tarafından ise duygucu yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Sevgi ve nefret konularını duygucu bir yaklaşımla ele alıp değerlendiren düşünürlerin başında David Hume (1711-1776) gelmektedir. Hume, Aydınlanma döneminin önde gelen düşünürlerinden biridir ve bilginin kaynağında deneyimin olduğunu; tüm idelerimizin deneyimden geldiği görüşünü benimser. İnsan zihninin algılarını izlenim ve tasarım olarak adlandıran Hume'a göre, izlenimler, insan zihnine "büyük bir güç ve şiddetle giren" ve ilk ortaya çıkışlarını ruhta gerçekleştiren algılardır. Bunlar bizim "duyum, tutku ve duygularımızı" ifade eder. Tasarım ise bu duyum, tutku ve duyguların "düşünme ve akıl yürütmedeki soluk imgeleri"dir.² Bir tasarımın anlaşılabilirliği için tasarımın kaynağına kadar izinin sürülmesi ve ortaya çıktığı "ilk izlenimin" incelenmesi gerekmektedir. Zira "izlenimin incelenmesi tasarıma açıklık" kazandıracak, tasarımın incelenmesi ise "akıl yürütmelerimize benzer bir açıklık" getirecektir.³ Akıl yürütmelerin bir çeşit duyumdan başka bir şey olmadığını ve "yalnızca şiir ve müzikle değil, benzer olarak felsefede de beğeni ve duygular"ın peşinden gidilmesi gerektiğini vurgulayan⁴ Hume, duyguları tıpkı duyumlar ve tutkular gibi "izlenimler" altında toplar⁵ ve tasarımlara göre daha canlı olan izlenimlerin "işittiğimiz, gördüğümüz, hissettiğimiz, sevdiğimiz veya nefret ettiğimiz, arzuladığımız veya istediğimiz andaki" algılarımız olduğunu söyler.⁶

Hume'un sevgi ve nefretle ilgili ifadelerini duygucu söylemlerle insanın duygularına dayandırarak ifade ettiği düşünüldüğünde, Hume'un yaklaşımının doğru değerlendirilebilmesi için, öncelikle duygucu yaklaşımın ne olduğunun kısaca ele alınmasında yarar vardır. İlk Hume'un ahlak felsefesinde kendine yer bulan ve daha sonra 20. yüzyılda tam olarak ortaya çıkan duyguculuk (emotivizm), ahlaklı olmanın akılla bir ilgisinin olmadığını

2 David Hume, *İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.17.

3 David Hume, *İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.63.

4 David Hume, *İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.81.

5 David Hume, *İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.17.

6 David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çeviren: Oruç Aruoba, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1976, s.14.

savunur ve "ahlaki ilke ya da önermelerin onları ortaya koyan insanların bir kişi ya da varlığa karşı olan beğeni, ilgisizlik ya da nefretini ifade ettiğini ve başka insanlarda da aynı duyguları doğurmak fonksiyonunu yerine getirdiğini savunan etik görüştür".⁷ Bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere duyguculuk kişilerin beğeni, ilgi ya da nefret gibi duygu veya duygu durumları bağlamında değerlendirmelerde bulunan bir görüştür. Her türden değer yargısına bir açıklama getirme çabası içinde olan duyguculuk, "bütün değerlendirici yargıların ve özellikle de bütün ahlaksal yargıların -bunlar ahlaksal ve değerlendirici oldukları sürece- tercih, tutum ve duyguların ifadesinden başka bir şey olmadığını öne süren bir öğretilerdir".⁸ Ancak söz konusu olan bu duygu ya da duygu durumları kişiden kişiye hatta aynı kişide farklı zamanlara göre değişebileceği için bunların doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında bir izlenimin ortaya çıkması mümkün görünmemektedir. Zira Spinoza'nın da belirttiği gibi, *farklı yapıdaki insanlar bir ve aynı nesneden farklı etkiler alabilir, ayrıca bir ve aynı insan bir ve aynı nesneden farklı zamanlarda farklı tarzlarda etkilenebilir*.⁹ Ahlaksal olarak nitelendirilen yargılar, "tutum veya duyguların ifadesi olmaları bakımından ne doğru ne de yanlıştır".¹⁰ Duygucu yaklaşım ahlaki bilgi ile "olgusal, kavramsal, mantıksal ya da bilimsel" bilginin kesinlikle farklı olduğunu dile getiren bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre "ödev bildiren deyimler" ele aldığı şeylerin nitelikleriyle ilgilenmediği gibi, "mantıksal bir sistem içinde, birtakım çıkarımlarla" kanıtlanamazlar ve "deneyim ve gözlem gibi yollarla empirik olarak" da test edilemezler.¹¹

Ancak, Hume, sevgi ve nefretin nesnelere ve nedenleriyle ilgili olarak ortaya koyduğu dizge için, hem bu tutkular ve "hem de gurur ve kendini küçük görme açısından" olabilecek kuşkuları ortadan kaldırabilmek amacıyla, birtakım deneyler yapması gerektiğini düşünür.¹² Bu çalışmanın temel amacı, Hume'un bir izlenim olarak belirttiği sevgi ve nefretle ilgili deneyleri eleştirel bir bakış açısıyla ele alarak, sevgi ve nefretin deneysel olarak araştırılmasının mümkün olup olmadığını, sevginin ve nefretin kaynağının ne olduğunun deneyler ile belirlenip belirlenemeyeceğini, bu konu ile ilgili olarak doğru bir değerlendirmenin yapıp yapılamayacağını irdelemek ve

7 Ahmet Cevzici, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2013, s.510.

8 Alasdair Macintyre, *Erdem Peşinde*, çeviren: Muttalip Özcan, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.49-50.

9 Benedictus de Spinoza, *Ethica*, çeviren: Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s.265

10 Alasdair Macintyre, *Erdem Peşinde*, çeviren: Muttalip Özcan, VakıfBank Kültür yayınları, İstanbul, 2019, s.49-50.

11 Ahmet Cevzici, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2013, s.510.

12 David Hume, *İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.227.

konuyla ilgili saptamaları ortaya koyabilmektir. Yapılan bu çalışmada ele alınan konu ile ilgili ülkemizde yapılan herhangi bir çalışmaya ise rastlanamamıştır. Söz konusu deneyler irdelenmeye başlamadan önce, Hume'un "sevgi ve nefretin nesnelere ve nedenleri" hususundaki görüşleri üzerinde durulacaktır.

1. "Sevgi ve Nefretin Nesnelere ve Nedenleri" Üzerine

Hume, "sevgi ve nefretin nesnelere ve nedenleri"ni irdelerken sevginin ve nefretin birer tutku olduğunu ve tanımlarının imkansızlığını dile getirir. Bunun nedeni ise, bu tutkuların sadece bir izlenim üretmeleridir. Hume, sevgi ve nefretin kişinin kendi deneyim ve tutkuları sayesinde zaten bilinen şeyler olduğunu ve dolayısıyla bu tutkuların "doğa, köken, neden ve nesnelere çıkarılan herhangi bir" betimlemelerinin yapılmasına da gerek olmadığını söyler. Bu tutkuların kendiliklerinden biliniyor olmasını ise, genel duygu ve deneyimimiz sayesinde olduğunu söyler.¹³ Sevgi ve nefretin tanımının olanaksızlığının temelinde, tutku olarak ifade edilen ve birer duygu durumunu dile getiren bu izlenimlerin görece olmalarının bulunduğu düşünülebilir. Zira, bu tutkuların göreceliğini, Hume'un, daha önce de belirtildiği gibi, bunların bilinirliğinin "kişinin kendi deneyim ve tutkuları sayesinde" olduğu ifadelerinde görmek mümkündür. Aristoteles, *Ruh Üzerine* isimli eserinde, kendinden önceki düşünürleri kastederek "eskiler de anlamakla duyumsamanın aynı şey olduğunu söyler" ifadesiyle Empedokles'e vurguda bulunarak onun "insanları bire bir karşı karşıya kaldıkları durumlar daha kurnaz yapar" dediğini hatırlatır.¹⁴ Bu bağlamda düşünüldüğünde kişilerin herhangi bir durum karşısındaki izlenimleri ve tasarımları farklı olacağından, değerlendirmeleri de farklı olacaktır. Dolayısıyla bu tutkuların kendiliklerinden biliniyor olmaları duyguya ve deneyime dayandığı için bunların algıları da kişiden kişiye farklılık gösterecektir.

Hume, sevgi ve nefretin nesnesinin "tasarım, eylem ve duyularının farkında olmadığını" başka bir kişi olduğunu söyler. İnsanın sevgisi de nefreti de her zaman "dışsal olarak" algılanan bir varlığa yöneliktir.¹⁵ Bu bağlamda düşünüldüğünde karşıdaki kişiyi tasarım, duyum ya da eylemlerinin farkında olmadan seviyorsak ya da nefret ediyorsak, ortaya çıkan bu sevgi ya da nefret o kişinin bizde bıraktığı izlenimle ilgili olmalıdır. Hume'un bu ifadelerine göre, böyle bir durumda herkesin birbirini sadece bir izlenimden

13 David Hume, *İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.224-225.

14 Aristoteles, *Ruh Üzerine*, çeviren: Ömer Aygün-Y.Gurur Sev, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2018, 427a17.

15 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.225.

dolayı, sevmesinin ya da nefret etmesinin söz konusu olabileceği söylenebilir. Karşıdaki kişinin biz de bıraktığı izlenime göre onu sever ya da ondan nefret ederiz. Sözgelimi birinin güzelliği bende büyük bir algı gücü yaratabilir ve ben o kişiyi, bende bıraktığı izlenimden dolayı, sevdiğimi söyleyebilirim. Ancak bende böyle bir algının oluşması başkalarında da oluşabileceği anlamına gelmemektedir. Zira pek çok kişi güzel olan bir kişiyi sevmek yerine ondan nefret edebilir ya da o kişiyi güzel olarak nitelendirmeyebilir. Dolayısıyla izlenimlerin genel geçer olmadığı, görelî olduğu ve kişiye göre değişiklik gösterebileceği; izlenimin ortadan kalkmasıyla birlikte sevgi ya da nefretin de ortadan kalkacağı söylenebilir.

Hume, "sevgi ve nefretin nesnesi" başkası olsa da söz konusu olan bu başkasının sevgi ve nefretin nedeni olmadığını belirtir. Başka bir deyişle başkası olarak nitelendirilen kişi tek başına sevgiyi ya da nefreti uyarmak için "yeterli değildir".¹⁶ Hume, sevgi ve nefret tutkularının ortaya çıkmasını sağlayacak, nesneden başka, bir neden arar. Zira Hume'a göre, sevgi ve nefret iki karşıttır ve bu iki karşıt duygunun nedeni sadece nesne olmuş olsaydı, "aynı nesneyi ortaklaşa taşıdıkları için", bu duygular aynı kişide eşit derecede üretilecek ve daha ilk anda birbirlerini yok etmeleri gerekecekti. Bu nedenle sevgi ve nefretin nedenlerini sorgulayan, bunların çeşitliliğinden ve "ortaklaşa pek fazla şeyleri" olmadığından söz eden Hume, erdem, bilgini, zekanın, sağduyunun ve iyi huyun "sevgi ve saygı"yı ürettiğini; bunların karşıtlarının ise "nefret ve küçümseme" ürettiğini söyler. Ayrıca bu tutkular "güzellik, kuvvet, çeviklik, ustalık gibi bedensel başarılarından ve karşıtlarından" doğmakta; yine benzer bir biçimde "aile, mülk, giysiler, ulus ve iklimin yol açtığı dışsal üstünlük ve zararlardan" da farklı nitelikleri aracılığıyla sevgi ve nefret ortaya çıkmaktadır.¹⁷ Ancak "para, ün ve itibar" gibi şeylerin "sevgiye ulaşma yolunda" birer "araç" olduğunu belirten Botton, insanın "yemek ve barınmak" gibi temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra "toplumsal hiyerarşide bir yer edinme isteği" ile karşı karşıya kaldığını; bunun temel nedeninin ise, belki de "mal mülk edinmek ya da iktidar sahibi olup sözümüzü geçirmekten çok, sevgiye ulaşmak" olduğunu söyler.¹⁸ Hume, daha önce de belirttiği gibi, sevgi ve nefretin ortaya çıkabilmesi için erdem, bilgi, zeka gibi kişi özelliklerinin olması gerektiğinden ve bunların yanı sıra "güzellik, kuvvet, çeviklik" gibi özelliklerden söz etmektedir. Hume'un, sevgi ve nefretin öznesinden ziyade nesnesinden söz ettiği dik-

16 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.225.

17 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.225.

18 Alain de Botton, *Statü Endişesi*, çeviren: Ahu Sıla Bayer, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2019, s.15.

kate alındığında söz konusu bu özellikleri sevilen ya da nefret edilen kişiye yüklediği; seven kişi için bir vurguda bulunmadığı görülmektedir. Ancak burada akla şu soru gelmektedir: sevgi veya nefrette karşıdaki kişinin bu özelliklere, tek başına, sahip olması yeterli midir? Sevginin etik ilişkilerin bir özelliği olduğunu söyleyen Kuçuradi, bir ilişkide sevginin ortaya çıkabilmesi için etik kişi özelliklerine sahip iki kişinin karşılaşması gerektiğini söyler.¹⁹ Dolayısıyla sevginin ya da nefretin ortaya çıkmasının nedenini sadece karşıdaki kişiye yüklemek pek doğru görünmemektedir.

Sevgi ve nefretin nesnesinin “düşünen bir kişi” olduğunu ve sevginin duyumunun “her zaman hoş”, nefretin duyumunun ise, “rahatsız edici” olduğunu söyleyen Hume, *her iki tutkunun da nedenleri her zaman düşünen bir varlık ile ilişkilidir (...)* der.²⁰ Hume’a göre, sevgi ve nefret kaçınılmaz bir şekilde “kişi ya da düşünen varlık” ile ilişkilidir. Erdem ve erdemsizlik, güzellik ve çirkinlik veya yoksulluk ve zenginlik, bunlarla ilişkisi olamayanlara yönelik ne sevgi ne de nefret üretir. Aynı şekilde bir “saygı ya da küçümseme” de yaratmaz. Hume, bu ifadelerini örneklendirerek “pencereden bakan bir kişi yolda beni ve benim arkamda hiçbir ilgimin olmadığı bir sarayı görür; kimsenin çıkıp da bu kişinin bana sanki sarayın sahibi benmişim gibi bir saygı göstereceğini ileri süreceğine inanmıyorum” der.²¹ Hume, sevgiyi ve nefreti kişilerin özellikleriyle bağdaştırır ve karşıdaki kişinin erdemli, güzel ya da zengin olması ya da bu özellikler ile ilişkili olması halinde sevgi, tersi durumda ise nefretin ortaya çıkacağından söz eder. Kişinin kendisiyle ilgili herhangi bir bilgiye yer vermez. Örnekten anlaşılan şey ise, saygının ortaya çıkabilmesi için sarayın benimle ilişkili olması gerektiğidir. Bu durumda akla şöyle bir soru gelmektedir: bu kişi sarayın bana ait olduğunu düşünse ya da bilse bana saygı duyar mıydı? O kişiyi tanımadan ya da onunla bir ilişki içinde olmadan böyle bir bilgiye sahip olmak mümkün görünmemektedir. Benim o kişiye dair ve o kişinin de gördüğünden ne anladığına dair herhangi bir bilgim yoktur. Zira benim ile beni pencereden gören kişi arasında bir ilişki dolayısıyla bir yaşıntı yoktur.

Hume, kişilerin kişilikleri, dehaları ya da talihleri ile bir doyuma ulaşma çabasında olduğunu ve bunu dünyaya göstererek insanlığın “sevgi ve beğenisini” kazanma isteğinde olduklarını belirtir. Hume’a göre, “kendi kişilik, deha ya da talihleri ile” doyuma ulaşmış olan insanlar aynı zamanda bu özelliklerini başkalarına da gösterip sevgi ve beğeni kazanma isteğini

19 İoanna Kuçuradi, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s.186.

20 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.225-226.

21 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.226.

duyarlar. Bununla gurur duydukları gibi bu durum o kişilerin kendilerine saygı duymalarına da neden olur. Bunlar aynı zamanda kibrin ya da ünlü olma isteğinin de nedenleridir ve kişi kendi içinde ona en fazla doyumunu veren belirli noktaları göz önüne alır.²² Dolayısıyla bu noktalar vasıtasıyla sevgi, saygı, beğeni kazanmayı hedefler. Oysa Botton, "dünyanın sevgisini kazanma arayışının sadece kusurlu ya da haset dolu ruhlara özgü olduğunu" belirtir.²³ Bu bağlamda düşünüldüğünde karşıdakinin sevgisini ya da saygısını kazanma arzusu değil her şeyden önce sevginin ya da saygının ortaya çıkmasına neden olabilecek değere sahip olmak gerektiği söylenebilir.

Hume, gurur ve kendini küçük görmenin kaynağını araştırırken bu tutkuların sadece "doğal değil kökensel de olan bir özellik tarafından nesnelere olarak 'benliği' almaya" yönelik olduklarını söyler.²⁴ Bu bağlamda düşünüldüğünde, Hume'un sevgi ve beğeni noktasında söylediklerinin de benliğe yönelik olduğu söylenebilir. Kişinin "kendi kişilik, deha ya da talihleri ile" gerçekleştirdiği eylemlerinin kişide gurur kaynağı olması ve bu nedenle kişinin kendisine saygı duyması doğaldır. Ancak burada Hume'un vurguladığı sevgi ve beğeni kazanma isteği kişinin "kendi kişilik, deha ya da talihlerini" sevgi, saygı ya da beğeni için birer araç haline getirdiği söylenebilir. Burada şöyle bir soru akla gelmektedir: insanlık adına bir şeyler yapamaya çalışanlar gerçekleştirdikleri eylemlerini sadece insanlık adına mı yoksa sevgi, saygı ya da beğeni uğruna mı yaparlar? Kant'ın saygı ve ödev ile ilgili söylemlerine bakıldığında bu sorunu oldukça iyi bir şekilde ortaya koyduğu söylenebilir. Zira Kant'a göre, "saygının nesnesi" sadece yasadır ve üstelik bu yasayı kişinin kendisi "zorunlu imişçesine" kabul eder.²⁵ Kant, ödevde uygun olan ancak insanların bu yönde bir eğilimlerinin söz konusu olmadığı, "ama yine de başka bir eğilim tarafından itildikleri için yaptıkları eylemleri" bir tarafa bırakır. Bunun nedeni "ödevde uygun eylemlerin ödevden dolayı mı, yoksa bencil bir amaçtan dolayı mı" yapıldığının kolay ayırt edilebilir olmasıdır.²⁶ Dolayısıyla kişinin "kendi kişilik, deha ya da talihleri" ile ortaya koyduğu şeyler insanlık adına olsa da kişinin sonuçta bir sevgi ya da beğeni kazanabilme beklentisi içerisinde olması ve benliğin öne çıkarılma arzusu eylemi bencil bir amaca sürüklediği söylenebilir. Kişinin buradaki asıl amacı kendini başkalarına gösterebilme ve onların sevgi ve beğenisini, saygınlığını ya

22 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.226.

23 Alain de Botton, *Statü Endişesi*, çeviren: Ahu Sila Bayer, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2019, s.18.

24 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.194.

25 Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çeviren: İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s.17.

26 Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s.12.

da takdirini kazanabilme isteğidir. Zira Hesse de benliğin öne çıkartılması ile sevgi arasındaki karşıtlığa dikkat çekerek, “bencillikten uzak” olan bir sevginin bizi zenginleştireceğini, öte yandan “servet ve güç” elde etmeye yönelik her türlü çabanın ise bizi yoksullaştıracığını söyler.²⁷ Akla gelen bir başka soru ise, kişiyi doyuma ulaştıran bu türden şeylerin gerçekten de sevgi olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği sorusudur. Dilman’a göre bu türden şeyler çoğunlukla sevgiye yönelik şeyler değildir.²⁸ Dolayısıyla bu türden duygulanımların sevgiden ziyade sevgi olarak algılandığı ve bu algının da duruma ya da farklı zamanlara göre değişebileceği söylenebilir.

2. Hume’un “Doğrulayıcı” Deneyleri

Hume, “ilişkili izlenimler ve tasarımlar”ın geçişleri ile ilgili olarak ulaştığı sonuçların herkes tarafından kabul edilebilir nitelikte olduğunu söyler. Ancak yine de ortaya koyduğu “dizge”ye ilişkin herhangi bir kuşkuya yer vermemek için “hem sevgi ve nefret, hem de gurur ve kendini küçük görme açısından” yeni deneyler yapmanın uygun olacağını düşünür. Bu deneylerin varsayımı “daha önce hakkında herhangi bir dostluk ya da düşmanlık” beslenmeyen bir kişi ile birlikte olmaktır. Böylece Hume, kişinin kendisinin “gurur ya da kendini küçük görmenin asıl” nesnesi olduğunu; karşıdaki kişinin ise “sevgi ve nefretin” nesnesi olduğunu belirtir.²⁹ Hume’un amacı deneyleriyle dizgesini sağlam bir şekilde temellendirip olası kuşkuları ortadan kaldırmaktır. Ancak Kant’a döndüğümüzde böyle bir şeyin mümkün olmadığı görülmektedir. Ahlaka ilişkin kavramların “yeri ve kaynağı”nın bütünüyle “apriori olarak akılda” bulunduğunu belirten Kant’a göre, “bu kavramlar deneysel, bundan dolayı da sırf rastlantısal olan bilgilerden çıkarılamaz”lar ve sürekli olarak bu kavramlara deneysel olarak bir şeyler katma çabasında olmak, onların “halis etkilemelerinden ve eylemin sınırsız değerinden de bir o kadar” eksiltecektir.³⁰ Dolayısıyla deneye dayalı bir temellendirmede deneyin koşulları değiştikçe sonuçları ve etkileri de değişecektir. Üstelik deneyin konusu kişiyle ilgiliyse değişim kaçınılmaz olacaktır. Zira deneyin her tekrarında kişinin her anı başka bir sonucu da beraberinde getirecektir.

27 Hermann Hesse, *İnanç da Sevgi de Akılın Yolunu İzlemez*, çeviren: Kâmuran Şipal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.186.

28 İlhan Dilman, *Sevgi, Biçimleri, Boyutları ve Paradoksları*, çeviren: Ertürk Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s.119.

29 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.227.

30 Immanuel Kant, *Ahlak Metafizikinin Temellendirilmesi*, çeviren: İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s.27.

Sevginin tıpkı gurur gibi hoş giden, nefretin ise kendini küçük görme gibi rahatsız edici bir tutku olduğunu söyleyen Hume, sevgi ile gurur arasında ve nefret ile kendini beğenmişlik arasında duyumdan dolayı bir benzerlik olduğunu belirtir. Bu tutkuları bütün olarak değerlendiren düşünür gururun kendini küçük görme ile, sevginin ise nefret ile "nesnelere ya da tasarımları yoluyla" bağlantılı olduğunu, gururun sevgi ile ve kendini küçük görmenin ise nefret ile duyum ya da izlenimleri yoluyla bağlantılı olduğunu söyler ve şöyle devam eder: "o zaman diyorum ki, hiçbir şey bu tutkuların herhangi birini, onunla çifte bir ilişki, yani tasarımların tutkunun nesnesi ile ilişkisi ve duyumun tutkunun kendisi ile ilişkisini taşımadığı sürece üretmez".³¹ Sevgi ve gurur, ikisi de hoş oldukları için bir arada bulunurken, nefret ve kendini küçük görme, her ikisi de acı verici olduğu için bir araya getirilmişlerdir.³² "Süjede bulunan her şeyin" kökünün 'mutlaka' deneyde olduğunu³³ belirten Hume, bu söylemlerini ispatlamak için farklı deneyler ortaya koyar.

2.1 Birinci Deney

Hume, ilk deneyde, aralarında herhangi bir dostluk ya da düşmanlık hissinin olmadığı iki kişinin birlikteliğinden ve sevgi ve nefretin tasarım ve izlenimleriyle ilişkisi olmayan bir nesneden söz eder. Bu kişiler kendilerine "ait olmayan ve kendi başına hiçbir heyecana ya da bağımsız haz ve acıya neden olmayan sıradan bir taşı ya da başka bir nesneyi" gördüklerinde, söz konusu bu nesne her neyse sözü edilen tutkuların "hiçbirini üretmeyecektir".³⁴ Başka bir deyişle, herhangi iki kişinin birlikte gördükleri ve kendilerine ait olmayan bir nesnenin kişiler arasında sevgi, nefret ya da diğer tutkuların ortaya çıkmasına neden olamayacağı dile getirilmektedir. Hume'a göre, söz konusu nesne, deneyde, sürekli değiştirilse bile "bu iki ilişkiden hiçbirini" taşıyamıyorsa, yani bu tutkuların izlenimleri ya da tasarımları ile ilişkisi olmadığı sürece tutkuların hiçbirini üretmeyecektir.³⁵ Hume'un bu deneydeki koşula dikkat edildiğinde, seçilen nesne tutkuların tasarım ya da izlenimleri ile ilişkisi olmayan sıradan bir nesnedir. Etrafımızın sıradan nesnelere dolu olduğu düşünüldüğünde, eğer, etrafımızda gördüğümüz sıradan şeylerin kişiler üzerinde sevgi ya da nefret doğurabilecek etkileri olsaydı insanların tamamının birbirini seviyor ya da birbirinden nefret ediyor olmaları gerekirdi.

31 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.227.

32 Geoffrey Sayre-McCord, Hume and Smith on Sempathy, Approbation, and Moral Judgement. *Social Philosophy and Policy*, 30(1-2), 2013, s.208-236. Doi:10.1017/S0265052513000101

33 Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2016, s.307.

34 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.227.

35 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.227.

2.2 İkinci Deney

Hume, birlikte olan kişilerden herhangi birine ait olan ve “bu yolla tasarımların tutkuların nesnesi ile bir ilişkisini kazanan” herhangi sıradan bir nesneye bakmamız, bu nesnenin kişinin kendisine ya da karşısındakine ait olmasından dolayı söz konusu tutkuların “eşit bir dürtü” vermesi ve dolayısıyla “tutkuların bu çatışması”ndan dolayı, herhangi bir heyecan üretmeyeceğini söyler.³⁶ Hume’a göre, “tutkudan bağımsız olarak bir acıya ya da bir hazza neden olmayan önemsiz ya da sıradan bir nesne, hiçbir zaman özelliği ya da diğer ilişkileri yoluyla gurur ya da kendini küçük görme, sevgi ya da nefret duygularını üretmeyecektir”.³⁷ Başka bir deyişle, eğer, söz konusu nesne kişilerde bir haz ya da acı meydana getirmiyorsa bu nesnenin sevgi ya da nefreti ortaya çıkarması söz konusu olmayacaktır.

Haz bir insanın “tutku ya da eyleme”sini ve “arzu ya da isteme”sini yetenekli kılan; “hem düşüncemizde hem de duygumuzda” yer alan; “insan zihninin başlıca kaynağı ya da harekete geçirici gücü” olan bir duygudur ve aynı şeyler acı için de geçerlidir. Haz veya acının nesnelere ilişkin kişilerin kendisiyle ya da başkasıyla bir ilişki içine girmesiyle “(...) gurur ve kendini küçük görme, sevgi ve nefret gibi dolaylı tutkulara da neden olur”lar.³⁸ Oysa Aristoteles’e göre, “sevilenin kendisinden ötürü değil, ‘yararlı’ ya da ‘hoş’tan ötürü” sevilmesi halinde dostluk “geçici, ilineksel”dir. Bunun nedeni ise “sevilen kişi ne ise o olmasından ötürü değil, ya bir ‘iyi’ ya da bir ‘haz’ sağladığı için” sevilmesindedir.³⁹ Hume’un bu deneyi ile ilgili olarak şöyle bir soru akla gelmektedir: Kişilerden birine ait olan şey değersiz değil de değerli bir şey olmuş olsaydı ne olurdu? Zira kardeşler arasında bile birinin bir şeye sahip olması ötekinde kıskançlık meydana getirmekte ve nefret duygusunu ortaya çıkartabilmektedir.

2.3 Üçüncü Deney

Tasarımların bir ilişkisinin yalnız başına bu duyguları ortaya çıkaramayacağını belirten Hume, bu deneyinde “hoş ya da rahatsız edici olan” ancak birlikte olan kişilerle hiçbir ilişkisi olmayan bir nesneden söz eder ve bu sefer tasarımların ilişkisi yerine izlenimlerin ilişkisini bırakır. Hume, bu nesnenin “hoş ya da rahatsız edici” olduğu için söz konusu “tutkularla küçük ama belirsiz bir bağlantısının” olacağını belirtir⁴⁰ ve şöyle der:

36 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.228.

37 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.228.

38 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.382-383.

39 Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çeviren: Saffet Babür, BilgeSu Yayınları, Ankara, 2014, 1156a 10-15.

40 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.228.

(...) haz ya da rahatsızlık üreten, ancak kendimiz ya da başkaları ile hiçbir şekilde bağlantısı olmayan bir nesne duruma öyle bir yön verebilir ki, doğal olarak gurura ya da sevgiye, kendini küçük görmeye ya da nefrete dönüşebilir ve çifte bir ilişki sayesinde kendilerinde bu duyguları bulabileceği başka nesnelere arayabilir.⁴¹

Hume'a göre, bu nesne ne kadar yararlı olsa bile "bu ilişkilerden" birini taşıdığı için kalıcı bir tutkuyu ortaya çıkartamayacaktır. Söz gelimi, iki kişi hiç bilmedikleri bir ülkede yolculuk ettiklerinde eğer koşullar iyi ve güzel ise, bu durum yolculardan birini hem kendinden hem de yanındaki kişiden keyif almaya götürebilir ancak bu ülkenin yolcuların hiçbirisiyle bir ilişkisinin olmadığı düşünülürken gurur ya da sevgiyi ortaya çıkartmayacaktır.⁴² Burada akla şöyle bir soru gelmektedir: yolculardan herhangi biri o ülkede doğmuş olsaydı veya herhangi bir ilişkisi olmuş olsaydı sevginin ya da gururun ortaya çıkması söz konusu olur muydu? Sırf güzel bir ülkede yapılan güzel bir yolculuk nedeniyle, kişilerden birinin o ülke ile ilişkisi var diye, bir insan başka bir insanı sevebilir mi? Burada sözü edilenin sevgi değil sevgiyle karıştırılan bir duygulanım ya da duygudaşlık⁴³ olduğu söylenebilir. Zira Hume, "doğalarımızın genel benzerliğinin yanı sıra, (...) ülke ya da dilimizde özel bir benzerlik varsa" bu benzerliğin duygudaşlığı daha da kolaylaştıracağını söyler.⁴⁴ Ancak Scheler'in "sevgiyi, başkalarının duygularını paylaşmak, duygu durumlarını birlikte yaşamaktan" ayırdığı⁴⁵ düşüncesinden konuyu ele aldığımızda tersi bir durumun ortaya çıktığını görmek mümkündür. Zira "birlikte-duyma ile sevgi" arasında "bir öz ayrılığı" söz konusu olup, sevginin "kendi içinde bir değerle" bağlantısı vardır ve bu nedenle de "hiçbir durumda birlikte-duyma" değildir.⁴⁶

2.4 Dördüncü Deney

Hume'a göre "ne tasarımlar ya da izlenimler ile hiçbir ilişkisi olmayan bir nesnenin, ne de yalnız tek bir ilişkisi olan bir nesne" söz konusu tutkulara kesinlikle neden olmamaktadır. Hume, bir nedenin olması gerekliliğinin

41 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.228.

42 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.228.

43 Duygudaşlık: "1-Birlikte duygulanım, bir şeyi birlikte yaşama, birlikte duyma; başkasının duygularını paylaşma. 2-Bir insanın bir başkasına karşı doğrudan doğruya bir eğilim duyması (...)" (Bkz. Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2015, s.61). "İki insanı, iki kişiyi birbirine çeken, birbirine bağlayan doğal eğilim, iki kişi arasındaki doğal uyum ve kaynaşma" (Bkz. Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.510).

44 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.218.

45 Bedia Akarsu, *Kişî Kavramı ve İnsan Olma Sorunu*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1998, s.65

46 Bedia Akarsu, *Kişî Kavramı ve İnsan Olma Sorunu*, s.73.

den dolayı, usun herhangi bir deney olmadan “çifte bir ilişkisi olan her şeyin zorunlu olarak bu tutkuları uyarması gerektiğine ikna” edebileceği düşüncesiyle nesne olarak ayrı bir doyuma neden olan erdemi seçer ve erdeme benlik ile bir ilişki verir. Böylece erdemin “çifte bir ilişkisi olduğu” gurur tutkusunun doğduğunu bulduğunu söyler.⁴⁷ Başka bir deyişle, kişinin erdemli olması aynı zamanda onda gurur duygusunun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Hume’a göre, erdemin “tasarımı, tutkunun nesnesi olan benliğin tasarımı ile ilişkilidir ve neden olduğu duyum” ise “tutkunun duyumuna” benzemektedir. Tasarım ve izlenim ilişkilerini sırayla ortadan kaldıran Hume, “her ortadan kaldırılışın tutkuyu yok ettiğini ve nesneyi tümüyle kayıtsız bıraktığını” söyler.⁴⁸

Bu deneyini daha ileri götüren Hume, erdemin kişinin kendisine değil de karşıdakine ait olduğu varsayımından yola çıkar ve “duyguların” yön değiştirdiğini ve kendisindeki “izlenimlerin ilişkisi olan gururu bırakıp, bunların izlenim ve tasarımların çifte bir ilişkisi tarafından çekildikleri sevgi yanına düştüğünü” algıladığını belirtir.⁴⁹ Başka bir deyişle karşıdakinin erdemli olması kişiyi kendiyi gurur duyması yerine ötekini sevmeye yöneltecektir. Özetle, erdemin kişinin kendisine ait olması ile gurur, başkasına ait olması halinde ise tutku sevgiye dönüşmektedir. Sorunu tam olarak çözmek için nesneyi değiştirerek, “erdemsizlik ve erdem yerine güzellik ve çirkinlik, zenginlik ve yoksulluk, güç ve kölelik üzerine” denemelerini sürdüren Hume, bu nesnelere her birinin “tutkular çemberini aynı yolda, ilişkilerinin bir değişimi yoluyla” geçtiğini söyler.⁵⁰ Bu durumda Hume, sevginin veya nefretin ortaya çıkışının nedenini karşıdakinin erdemli ya da erdemsiz olmasına bağlamaktadır. Ancak ötekinin erdemli olup olmadığının bilgisinin nereden edinildiği hakkında bir şey söylememektedir. Dolayısıyla bu deneyin işlerliğinden söz edebilmek için benim, ötekinin erdemli olup olmadığının bilgisine de sahip olmam gerektiği söylenebilir. Görülen herhangi birini erdemli olarak varsayılmasının çoğu zaman yanılığa neden olabileceği açıktır. Oysa karşıdaki kişiyi sevebilmek için onun erdemli olduğunu varsaymak yerine, ondaki erdem görülebilmelidir. Bunun için ise, o kişiyle bir ilişkinin, dolayısıyla bir yaşantının olması gerekmektedir. Zira Hesse’nin de benzer bir biçimde ifade ettiği gibi, “en çok sevilen insan aynı zamanda en iyi tanınan insandır”.⁵¹ Aynı şekilde Aristoteles de kişilerin birbirini tanı-

47 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.229.

48 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.229.

49 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.229.

50 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.229.

51 Hermann Hesse, *İnanç da Sevgi de Akılın Yolunu İzlemez*, çeviren: Kâmuran Şipal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.187.

yabilmesi için "zamana ve alışkanlığa gerek" olduğunu, 'birlikte tuz tüketmeden' kişilerin birbirlerini tanımalarının "olanaksız" olduğunu belirtir.⁵² Benzer bir şekilde Kuçuradi ise, sevginin "insan olmanın değerini bilen bir insanın, bu değeri insanlarda korumağa çalışan bir insanla ilişkisinde, onun eylemlerini doğru değerlendirme⁵³ sonucu yaşayabileceği yaşantıların tortusu" olduğunu söyler.⁵⁴

Ayrıca, Kuçuradi'nin ifadelerinden anlaşılacağı üzere sadece karşıdakinin erdemli olması ya da değer sahibi olması sevgi için yeterli değildir. Her iki kişinin de erdemli olması gerekmektedir. Öte yandan, Hume, deneydeki nesneyi değiştirerek, yukarıda da belirtildiği gibi, "güzellik ve çirkinlik, zenginlik ve yoksulluk, güç ve kölelik" gibi görelî ya da gelip-geçici birtakım özellikler üzerinde de denemeler yürüttüğünden söz etmektedir. Ancak ne güzel her zaman güzel kalabilmektedir ne de çirkin herkese göre çirkindir. Dolayısıyla bu türden özellikleri sevginin ve nefretin nedeni olarak düşünmek pek doğru bir yaklaşım olarak görünmemektedir. Karşıdaki kişinin güzelliği, zenginliği ya da gücü bende sevgi nedeni olarak ortaya çıkıyorsa, bu sevgi, söz konusu bu özellikler yitirildiğinde, her zaman ortadan kalkma ihtimalini de taşıyacaktır. Oysa etik ilişkilerin bir özelliği olan sevgi yaşantıların tortusudur ve bu tortu yok olmaz⁵⁵; "sonsuz dek doyumsuz kalır".⁵⁶

2.5 Beşinci Deney

Hume, bu deneyde tutku ve nesnelere farklı konumlara yerleştirir ve daha önce değinilen ilişkilerin yanı sıra bu deneylerin yapıldığı kişinin herhangi biri değil "kan ya da dostluk yoluyla yakından bağlantılı" olduğu bir kişi olduğunu varsayar. Bu kişi oğul, kardeş ya da "uzun ve teklifsiz" bir tanışıklığın olduğu kişidir. Hume, "izlenimin hoş ya da rahatsız edici olmasına göre", izlenimin nedeninden kaynaklı olarak sevgi ya da nefret tutkusunun ortaya çıkması gerektiğini belirtir. Hume'a göre, "bir kardeşin erdemi onu bana sevdirmelidir (...)"⁵⁷ Burada tutkunun nesnesinin "kişi" olmasından dolayı, Hume'un varsayımına göre, bu kişinin "benimle bir tasarımlar ilişkisi" söz konusu iken; o kişinin aynı zamanda, tutkunun nesnesi olması ve "hoş

52 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çeviren: Saffet Babür, BilgeSu Yayınları, Ankara, 2014, 1156b 25.

53 Karşıdaki kişinin eylemlerinin doğru bir değerlendirmesini yapabilmek için öncelikle karşıdaki kişinin eyleminin ve tutumunun anlaşılmasına, söz konusu eylemin değerinin ve insanın değeriyle ilgisinin ne olduğunun bilgisine sahip olmak gerekmektedir (Bkz. İoanna Kuçuradi, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2015 s.18).

54 İoanna Kuçuradi, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s.187.

55 İoanna Kuçuradi, *Etik*, s.186-187.

56 Jose Ortega Y Gasset, *Sevgi Üstüne*, çeviren: Yurdanur Salman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s.9.

57 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.230.

ya da rahatsız edici” olmasından dolayı, “gurur ya da kendini küçük görme ile bir izlenimler ilişkisi vardır”. Dolayısıyla bu tutkuların birinin “sevgi ya da nefretten doğuyor” olmaları gerekmektedir. Hume, “bir oğulun ya da kardeşin” erdeminin ya da erdemsizliğinin sadece “sevgi ya da nefret” uyandırmayacağını aynı zamanda “gurura ya da kendini küçük görmeye” de neden olacağını belirtir. Zira Hume’a göre, “hiçbir şey akrabalarımızdaki parlak bir nitelikten daha büyük bir kibir yaratmaz; tıpkı hiçbir şeyin bizi onların erdemsizlik ya da haysiyetsizliklerinden daha çok küçük düşürmemesi gibi”.⁵⁸ Hume’un bu deneyinde yapmış olduğu değerlendirmenin karşısındaki yakınlık derecesine göre olduğu gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Zira Hume’un ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla söz konusu edilen kişinin bize olan yakınlık derecesinin sevgi, nefret, gurur ya da kendini küçük görme duyguları arasında yeni geçiş yolları oluşturduğu; hatta, “daha büyük bir kibir” ve “daha çok küçük düşürmesi” ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, bu tutkuların derecesini de ortaya koyduğu söylenebilir. Ayrıca, burada kişinin yakınlık derecesinden söz edilmesi görece bir yaklaşımın da söz konusu olduğunu göstermektedir. Böyle bir durumda, erdem ya da erdemsizliğin etkisi, erdem ve erdemsizliğin kimde olduğuna göre değişecektir. Kişi kendisine yakın olan ötekini erdeminden ya da erdemsizliğinden dolayı hem onu sever ya da ondan nefret eder hem de kendiyi gurur duyar ya da kendini küçük görür. Burada eylemden çok kişinin ön plana çıkarıldığı söylenebilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, Hume’un bu değerlendirmesinin kişinin insan olmasından çok kim olduğu ile ilgili bir değerlendirme olduğu söylenebilir. Benimle kan bağı olmayan bir kişinin erdemsizliği beni ilgilendirmiyorsa ya da “daha az” küçük düşürüyorsa bu durumun değer harcıyıcı olacağı söylenebilir. Böyle durumlar karşısında kişilerin yapacağı değerlendirmelerin sonucunda değer ve değerler ya korunacak ya da harcanacaktır. Zira Kuçuradi’nin de ifade ettiği gibi, “bir eylemin değerliği, o eylemin insan için ifade ettiği anlam olarak karşımıza” çıkmaktadır ve “bunu görmek, o eylemle insanın değerinin nasıl korunduğunu ya da insanın değerinin harcanmasına nasıl yol açtığını görmek demektir”.⁵⁹

2.6 Altıncı Deney

Hume, daha önceki deneyi tersine çevirip, öne sürdüğü ilişkileri koruyarak işe farklı bir tutku ile başlayıp kendi kanıtını güçlendireceğini düşünür ve şöyle der:

Varsayalım ki, bir oğul ya da kardeşin ilk başta sevgi ya da nefrete ve daha sonra gurura ya da kendini küçük görmeye neden olan erdem ya da erdem-

58 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.230.

59 İoanna Kuçuradi, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s.18.

sizliği yerine, bu iyi ya da kötü nitelikleri bizimle ilişkili olan kişi ile herhangi bir dolaysız bağlantı olmaksızın üstümüze almış olalım; deneyim bize gösterir ki, durumun bu değişimi ile bütün zincir kopar ve zihin önceki örnekte olduğu gibi bir tutkudan diğerine iletilemez.⁶⁰

Başka bir deyişle bana yakın olan birinin erdem ya da erdemsizliği ile bende sevgi, nefret, gurur ya da kendini küçük görme gibi duygulanımlar meydana gelmesine rağmen, aynı erdem ya da erdemsizlik kişinin kendisinde söz konusu olduğunda tutkular arasında bir geçiş olmayacaktır. Hume, kişinin kendisinde saptadığı "erdem ya da erdemsizlik yüzünden bir oğula ya da kardeşe sevgi ya da nefret" duyulmayacağını söyler. Buna neden olan şey "gururdan ya da kendini küçük görmeden sevgiye ya da nefrete geçiş" in "sevgiden ya da nefretten gurura ya da kendini küçük görmeye geçiş kadar doğal" olmasıdır.⁶¹ Daha önce de belirtildiği gibi gururun nesnesi kişinin kendisiyken sevginin nesnesi karşıdaki kişidir. Kişinin kendinde gurur duyacak bir neden bulması karşıdaki kişi kim olursa olsun ona karşı bir sevgiye dönüşmez. Hume'a göre, kardeşler arasındaki "ilişkiler karşılıklı olsalar da, imgelem üzerinde çok farklı sonuçları vardır".⁶² Duygular, kişinin kendisine yöneldikten sonra, "düşlem" karşıdaki kişi bize ne kadar yakın olursa olsun ona "aynı kolaylıkla geçmez".⁶³ Bu nedenle herhangi bir tutku eğer kişinin kendinde ortaya çıkmışsa kişi bunu düşünmekten kendini alıkoyamaz ve "tutku tükeninceye dek onu düşünmeyi bırakmak doğal değildir".⁶⁴ Burada kişinin kendi benliğinin öne çıktığı söylenebilir. Daha önceki deneyinde kardeşin erdeminden ya da erdemsizliğinden dolayı ona karşı sevgiden veya nefretten söz edilirken, bu deneyde erdemın kişinin kendinde olması halinde ötekine karşı sevgi değil kişinin gururu söz konusudur.

60 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.230.

61 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.231.

62 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.231.

63 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.231.

64 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.232.

2.7 Yedinci Deney

Hume, bu deneyinde “tasarımların ilişkisinin yanı sıra bir tutkular özdeşliğini” varsayar. Eğer bir kişi başka birini seviyorsa ya da ondan nefret ediyorsa, tutkuları nadiren ilk sınırı, başka bir deyişle sevilen kişi sınırları, içinde kalacaktır. Söz konusu olan tutkular “çoğunlukla kendilerini tüm bitişik nesnelere doğru genişletip” sevilen ya da nefret edilen kişi her kimse o kişinin “dostlarını ve ilişkilerini de” kapsayacaktır.⁶⁵ Bu durumda sevilen ya da nefret edilen kişinin yakınındakilerin de sevilmesi ya da ondan nefret edilmesi söz konusu olacaktır. Dolayısıyla, karşıdaki kişi kendisi değil sevilen kişiye olan yakınlığıyla değerlendirilecektir. Bu durumun, başka bir kişiyi sevdiğimiz kişiden ötürü sevmek; birini seviyorum diye onun sevdiğini de sevmek; ya da bilindik ifadeyle dostumun dostu benim de dostumdur gibi anlamlara geldiği de söylenebilir. Tutkuların bu şekilde kendi sınırlarının dışına doğru genişlemesi ilk sınırın dışındakilere yani sevilen kişinin yakınlarına bir “değer biçme”⁶⁶ olduğu söylenebilir. Burada da söz konusu edilen şey, bir insanın başka bir insandan dolayı değerlendirilmesidir. Zira Hume’a göre, kardeşlerden birini, ötekine karşı olan sevgiden ya da dostluktan ötürü, hem de kişiliğine bakmadan, sevmek mümkündür ve bu gayet doğal bir yaklaşımdır.⁶⁷ Hesse, bunun tersini ifade eder ve şöyle der: “kişilik olmadan bir sevgiden, gerçek ve derin bir sevgiden söz açılmaz”.⁶⁸ Kardeşlerden birini sözgelimi erdemli olduğu için sevmemiz ve onunla dost olmamız Hume’a göre, ötekini de sevmek için yeterlidir. Ancak burada göz çarpan şey, öteki kardeşin erdemli olup olmadığı bilgisinin ne denli önemli olduğudur. Ayrıca kardeşlerden bazıları birini severken bazıları ise, sözgelimi kıskançlıktan dolayı, birbirinden nefret edebilir ya da Eteokles ve Polyneikes gibi birbirlerini öldürebilirler.⁶⁹

Tutkuların bir nesneden onunla ilişkili başka nesnelere geçişinin kolay olduğunu söyleyen Hume, bu geçişte nesnenin öneminin ne olduğu ve nesnenin söz konusu bu geçişteki sıralamasının nasıl olduğunun önem arz et-

65 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.232.

66 Kuçuradi’ye göre, değer biçmede bir şeyin “değerlendirilmesi söz konusu olan şeyin kendisi hesaba katılmadan yapılır (...)” (Bkz.) İoanna Kuçuradi. *İnsan ve Değerleri*. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, s.28.

67 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.232.

68 Hermann Hesse, *İnanç da Sevgi de Akılın Yolunu İzlemez*, çeviren: Kâmuran Şipal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.191.

69 Antigone tragedyasında kral Oidipus kendi gözlerin kör ettikten sonra, oğulları olan Eteokles ve Polyneikes, dönüşümlü olarak birer yıl tahta geçmek için anlaşılır. Ancak Eteokles sırası gelen kardeşi Polyneikes’e tahtını devretmek istemeyince, iki kardeş yaptıkları düelloda birbirlerini öldürürler (Bkz. Sophokles. *Antigone*, çeviren: Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.viii-ix, 55.

tiğini belirtir. Hume'a göre "babadan ötürü oğulu sevmek oğuldan ötürü babayı sevmekten daha doğaldır" ya da benzer bir biçimde "efendiden ötürü hizmetçiyi sevmek hizmetçiden ötürü efendiyi sevmekten, prensten ötürü halkı sevmek de halktan ötürü prens sevmekten daha kolaydır".⁷⁰ Birini başka birinden ötürü sevmek sevilen ile seven arasında bir ilişki olmasa da sevebilmek anlamına gelmektedir. Hume'un ifadelerine göre, oğul babadan ötürü sevilirken oğulun bundan haberdar olup olmamasının bir öneminin olmadığı görünmektedir. Burada, daha öncede belirtildiği gibi, babadan dolayı oğula veya efendiden ötürü hizmetçiye bir değer biçme söz konusudur. Böyle bir durumda oğula ya da hizmetçiye duyulan sevgide oğula ya da hizmetçiye değil babaya ya da efendiye bakılarak yapılan bir değerlendirilmeden, başka bir deyişle "ezbere"⁷¹ bir değerlendirmeden söz edilmektedir. Hume, "bir arkadaşın ya da kardeşin "erdemlerinin ilk olarak sevgiyi, daha sonra gururu ürettiğini söyler. Bunun nedeni ise "imgelemin yatkinlığına göre uzak olandan bitişik olana" geçmesidir.⁷² Ancak burada yine sevginin sadece karşıdaki kişinin erdemine dayandırılması sevginin tek taraflı bir şey olduğu algısını doğurduğu ve daha öncede belirtildiği gibi, sevginin tek taraflı olmasının ise sevgi değil sevgi diye nitelendirilen bir duygulanım olduğu söylenebilir.

Hume, "bizim kendi erdemlerimiz, bir arkadaş ya da kardeşte, ilkin gurur sonra sevgi üretmez; çünkü geçiş o durumda yatkinlığına karşıt olarak bitişik olandan uzak olana olacaktır" der ve şöyle devam eder:

(...) daha aşağıdaki birine duyulan sevgi ya da nefret, imgelemin doğal yatkinlığı bu olsa bile, kolayca üstteki için bir tutkuya neden olmaz; üsttekine duyulan sevgi ya da nefret ise, yatkinlığına karşıt olarak, aşağıdaki biri için bir tutkuya neden olur.⁷³

Daha önce imgelemin bitişik ve uzak geçiş durumundan söz eden Hume, burada üst ve aşağı geçiş durumundan söz etmektedir. Hume'a göre "geçiş kolaylığı" bu iki farklı durum için farklı şekillerde işlemektedir.⁷⁴ Aşağıdaki birine karşı duyulan sevgi veya nefretin bir tutku yaratmaması buna karşılık üstteki birine karşı duyulan sevgi ya da nefretin bir tutkuya neden olması yine karşıdakinin "kim" olduğu ile ilgili bir durumu ifade ettiği söylenebilir.

70 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.232.

71 İoanna Kuçuradi. *İnsan ve Değerleri*. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, s.28.

72 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.233.

73 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.233.

74 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.233.

Hume'a göre, "bir tutkunun şiddeti nesnesinin yapısına dayanmaktadır" ve "önemli" olarak nitelendirilen bir kişiye yönelik duygu, daha az önemli birine kıyasla zihni daha fazla dolduracak ve ele geçirecektir. Sözelimi, bir hizmetçinin tasarımı kişinin düşüncesini efendiye kolayca götürecektir. Ancak "efendiye duyulan sevgi ya da nefret hizmetçiye yönelik öfke ya da iyi niyeti daha büyük bir kolaylıkla" üretecektir. Burada efendiye duyulan sevgi ya da nefret daha güçlü bir tutkudur ve "önceliği ele geçirir ve zayıf olanın eklenmesi durum üzerinde" önemli bir etki meydana getirmez.⁷⁵ Hume'un bu değerlendirmesinde, tutku ölçülebilen bir özellikmiş gibi dile getirilmektedir. Zira "tutkunun şiddeti"nden söz edilmesi bizi, söz konusu tutku her ne ise, o tutkunun ölçülebilen ve dolayısıyla sınıflandırabilen bir şey olduğu düşüncesine götürmektedir. Aynı zamanda sözü edilen bu "şiddet"in "nesnenin yapısına" dayanması da yine bir görelilik problemini ortaya çıkarmakta ve karşıdaki kişinin kim olduğuna ve özelliğine göre bu şiddetin derecesi değişebilmektedir. Bunun aslında çocuklara sıkça sorulan "anneni mi daha çok seviyorsun, babanı mı?" sorusuyla benzer bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Böyle bir soru karşısında çocuk "çok", "daha", "daha çok" gibi ifadelerle, bir yandan, sevgisinin şiddetini ortaya koyarken öte yandan derecelendirmeye bağlı bir sınıflandırma yapmak durumunda kalmaktadır.

2.8 Sekizinci Deney

Hume'a göre, "imgelemin bitiştirikten uzak olana geçişte karşılaştığı güçlük" söz konusu duyguların "gurur ya da kendini küçük görmeden sevgi ya da nefrete" geçişine ilişkin örneğine pek rastlanmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Hume, "gurur ve kendini küçük görme nedeninin kendisinin bir başka kişiye" yerleştirilmesi halinde "imgelemin kendini düşünmek zorunda" kalması ve onun görüşünü kendimizle sınırlandırması mümkün olmadığından bir "kuraldışına izin" vermek zorunda olduğunu belirtir. Bu durumda karşıdaki kişinin bizim davranış ve kişiliğimizi beğenmesi ona karşı, kolayca, sevecenlik ve şefkat üretecektir.⁷⁶ Hume'a göre, böyle bir durumda "imgelem bitiştirik olandan uzak olana güçlülükle geçer kuralına karşın", nesnesinin kişinin kendisi olduğu gurur ya da kendini küçük görme, açık bir şekilde, "nesnesinin başkası olduğu sevgi ya da nefrete" aktarılmaktadır. Fakat burada söz konusu olan geçiş sadece kişinin kendisi ile öteki kişi arasındaki "ilişkiden ötürü" değil, aynı zamanda öteki kişinin "kendisi ilk tutkumuzun gerçek nedeni olduğu ve dolayısıyla onunla yakından bağlantılı olduğu için de yapılıdır". Hume, burada sözü edilen gururu meydana getiren şeyin "beğen-

75 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.234.

76 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.235.

ni" olduğunu ve kendini küçük görmeyi meydana getiren şey ise "ayıplama" olduğunu söyler. İmgelem "yine ilişkili sevgi ve nefret tutkularının eşliğinde geri" döner. Hume'a göre, "bu bir çelişki değil kuraldışıdır" ve bu kuraldışı "kuralın kendisi ile aynı nedenden" doğan bir kuraldışıdır ve bu "kuraldışı bir bakıma kuralın doğrulanışıdır".⁷⁷ Sözgelimi, ben dürüst bir insan olduğum için kendimle gurur duyuyorsam; dürüstlüğü başkasına yüklediğim bir kural dışına izin verilmesi gerekmektedir. Bunun nedeni imgelemin o kişiyi, dürüst olduğu için; yani kendimde olan bir özellikten dolayı, düşünmek zorunda kalmasıdır. Başka bir deyişle "kendimizde gurur duyduğumuz şeyler başkalarına ait şeyler olarak takdim edildiklerinde sevgimizin nesnesi olup çıkarlar".⁷⁸ Ancak kişi kendinde gurur duyduğu şeyi ötekine yüklerken -eğer söz konusu beğeniye konu olan şey ötekinin fiziksel görünümü ya da sahip olduğu -zenginlik, şöhret gibi- şeyler ile ilgili değilse- bunun gerçekte olup olmadığını bir ilişki olmadan bilmesi mümkün görünmemektedir. Ayrıca beğeni bir duygu durumu olarak düşünülduğünde, beğenin sebebi ortadan kalktığında beğenin de ortadan kalkacağı ve dolayısıyla söz konusu olan bu beğenin ürettiği gururun da sevginin de ortadan kalkacağı söylenebilir.

Hume, sevgi ve nefret ile ilgili sisteminden söz ederken, daha öncede belirtildiği gibi, bunların tıpkı gurur ve kendini küçük görme gibi birer tutku olduğunu ve dolayısıyla birer duygulanım olduğu görüşüne vurguda bulunur. Hume, sevgi ve nefreti başka kişinin üzerimizde bıraktığı etkiye, başka bir deyişle izlenime dayandırır. Ancak izlenimler ile ilgili olarak, kişilerin kendi deneyimleri ve değerlendirmeleri farklı olabileceğinden, izlenimlerin yanıltıcı olma ihtimalinin her zaman söz konusu olabileceği söylenebilir. Dolayısıyla bir kişinin sevilebilir bir kişi olması için onun sadece bizde bıraktığı etki ile değerlendirilmesi pek mümkün görünmemektedir. Hume, sevgi ve nefretin nesnesinin başkası olduğunu söylese de, söz konusu başkasını, sevginin ve nefretin nedeni olarak yeterli görmez. Sevginin ve nefretin kaynağını kişinin kişilik özelliklerinde; bedensel ve beden dışındaki özelliklerde arar. Başka bir deyişle sevgi ve nefretin nesnesi başkası iken, nedeni ise başkası olarak nitelendirilen kişinin birtakım özellikleridir. Oysa bu özelliklere sahip olduğu düşünülen ya da gözlenen kişinin bu özelliklere sahip olup olmadığını anlamanın yolunun onu dışarıdan gözlemek yerine bir yaşantı içerisinde bu özellikleri görebilmek olduğu söylenebilir.

Hume, sevgi ve nefret ile ilgili olarak kendi dizgesine ilişkin oluşabilecek kuşkuları ortadan kaldırmaya yönelik ortaya koyduğu deneylerinin ilk üçünde birtakım nesnelere söz eder; bu nesnelere -ister sıradan, bir an-

77 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, s.235.

78 Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi* (5.Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2014, s.635.

lam ifade etmeyen nesnelere olsun ister haz ve acı meydana getiren nesnelere olsun- sevgi veya nefreti ortaya çıkartamayacağını ya da en fazla kalıcı olmayan bir tutkunun söz konusu edilebileceğini belirtir. Hume, başlangıçta doğrulayıcı deneylerini kurgularken “bu deneyleri yapabilmek için, varsayalım ki daha önce hakkında herhangi bir dostluk ya da düşmanlık hissi beslemediğim bir kişi ile birlikte olayım”⁷⁹ varsayımında bulunur. Ancak bu varsayımının özellikle beşinci ve altıncı deneylerde bozulduğu söylenebilir. Bu deneylerde kardeş, oğul ya da akraba gibi yakınlıkları olan kişilerden söz edildiği görülmektedir.

Sonuç

Hume’un yapmış olduğu değerlendirmelerin ışığında düşünüldüğünde, sevgi ve nefretin nesnelere başkası bir kişi olduğu düşüncesine katılmamak mümkün değildir. Ancak söz konusu edilen deneyler ile sevginin ya da nefretin kaynağının ne olduğu konusunda bir fikre ulaşmak pek mümkün görünmemektedir. Hume’un tüm deneyleri dikkatle okunduğunda, başlangıçta ilk üç deneyinde sevginin ya da nefretin nedenini ya da kaynağını insan olmanın dışındaki şeylerde aradığı görülebilir. Diğer deneylerinde ise her ne kadar insana ilişkin birtakım özelliklerden söz etse de sevgiyi ya da nefreti, seven kişinin değil sevilen kişinin erdem ya da erdemsizlik gibi ya da yakınlık derecesi gibi özelliklerinden dolayı ortaya çıkan bir duygu durumu olarak gördüğü söylenebilir. Oysa bir kişinin erdemli olup olmadığını anlayabilmenin yolu onun eylemlerini doğru değerlendirebilmektir. Aksi halde karşıdaki kişinin ben dürüstüm ya da güvenilir biriyim demesiyle ya da o kişinin erdemli bir kişi olduğu düşüncesiyle onun erdemli olduğunu düşünmek yanıltıcı olacaktır. Dolayısıyla ilişkiden ve eylemden bağımsız bir sevgiden ya da nefretten söz etmek pek de mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Hume’un sevgi ve nefret deneylerinde çoğu kez ortaya çıkan şeyin, doğru bir değerlendirme değil bir değer biçme olduğu düşünülebilir. Bu değer biçmenin temelinde ise, kişinin değerlendirilmesinin bizde bıraktığı izlenime göre yapılması yer almaktadır. Hatta bu izlenimin, herhangi birini başkası birinden ötürü sevmek değerlendirmesinde olduğu gibi, kişinin kendisinden değil başkası ya da başkası şeylerden dolayı ortaya çıkan dolaylı bir izlenim olduğu söylenebilir.

79 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çeviren: Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.227.

Öz

David Hume'un "Sevgi ve Nefret" Konusuna İlişkin Deneyleri

Sevgi ve nefret söylemleri insan yaşamında sürekli olarak farklı şekillerde dile getirilmektedir. Genellikle sevgi kişide hoş ve olumlu bir söylemi; nefret ise hoş olmayan ve olumsuz bir söylemi ifade eder. Hume, sevginin ve nefretin birer tutku olduğunu ve bu tutkuların kişinin duygu ve deneyimleri ile kendiliğinden bilindiğini belirtir. Sevgi ve nefretin nesnelere ve nedenlerini sorgulayan Hume, bu tutkuların nesnesinin başka bir kişi olduğunu söyler. Ancak bu kişinin aynı zamanda, tek başına, bu tutkuların nedeni olamayacağını belirtir. Bu nedenle, bu tutkuların ortaya çıkmasını sağlayacak başka nedenler olması gerektiğini düşünen Hume, bir dizi deneyden söz eder. Bu deneyler ile kendi dizgesine ilişkin olası kuşku ortadan kaldırmayı amaçlar. Deneylerindeki varsayımı, daha önce dost ya da düşman olarak nitelendirilmeyen bir kişi ile birlikte olmaktır. Kişinin kendisi gurur veya kendini küçük görmenin nesnesiyken, başkası olarak nitelendirilen kişi sevgi veya nefretin nesnesidir. Bu çalışmada, Hume'un bir izlenim olarak belirttiği sevgi ve nefretle ilgili deneyleri ele alınarak sevgi ve nefretin deneysel olarak araştırılmasının mümkün olup olmadığı, sevginin ve nefretin kaynağının ne olduğunun deneyler ile belirlenip belirlenemeyeceği, bu konu ile ilgili olarak doğru bir değerlendirmenin yapılıp yapılamayacağı irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hume, sevgi, nefret, gurur, kendini küçük görme.

Abstract

David Hume's Experiments on "Love and Hatred"

Love and hate speeches are constantly expressed in different ways in human life. Usually, love is a pleasant and positive discourse in the person; hatred refers to an unpleasant and negative discourse. Hume says that love and hatred are passions and these passions are by themselves known through one's feelings and experiences. Hume inquires the objects and causes of love and hatred and says that the object of these passions is another person. However, he also states that this person alone cannot be the cause of these passions. Therefore; Hume talks about a series of experiments, believing that there must be other reasons for these passions to arise. He aims to eliminate possible doubts about its own system with these experiments. His assumption in his experiments is to be with a person who was not previously considered a friend or enemy. The person who is described as someone else is the object of love or hate. In this study, it has been tried to examine whether it is possible to investigate love and hate experimentally, whether the source of love and hate can be determined by the experiments, and whether an accurate assessment can be made on this issue by taking into consideration Hume's experiments on love and hate which is qualified as an impression by himself.

Keywords: Hume, love, hatred, pride, humility.

Kaynaklar

- Akarsu, Bedia, *Kişi Kavramı ve İnsan Olma Sorunu*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1998.
- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2015.
- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*. Çev. Saffet Babür, BilgeSu Yayınları, Ankara, 2014.
- Aristoteles, *Ruh Üzerine*, Çev. Ömer Aygün-Y.Gurur Sev, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Botton, Alain de, *Statü Endişes*, Çev. Ahu Sila Bayer, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2013.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi* (5.Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2014.
- Dilman, İlhan, *Sevgi, Biçimleri, Boyutları ve Paradoksları*, Çev. Ertürk Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Gasset, Jose Ortega Y, *Sevgi Üstüne*, Çev. Yurdanur Salman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Geoffrey Sayre-McCord, "Hume and Smith on Sempathy, Approbation, and Moral Judgement", *Social Philosophy and Policy*, 30(1-2), (2013), 208-236. Doi:10.1017/S0265052513000101
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2016.
- Hesse, Hermann, *İnanç da Sevgi de Aklın Yolunu İzlemez*, Çev. Kâmuran Şipal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- Hume, David, *İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Ergün Baylan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Hume, David, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, Çev. Oruç Aruoba, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1976.
- Kant, Immanuel, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çev. İoanna Kuçuradi. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- Kuçuradi, İoanna, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.
- Kuçuradi, İoanna, *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2016.
- Macintyre, Alasdair, *Erdem Peşinde*, Çev. Muttalip Özcan, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- Sophokles, *Antigone*, Çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- Spinoza, Benedictus de, *Ethica*, Çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.